

ПРИЙОМИ ВИКОРИСТАННЯ НАОЧНОСТІ ПРИ ВИВЧЕННІ ТЕОРЕТИКО-ЛІТЕРАТУРНОГО МАТЕРІАЛУ В 5 КЛАСІ НА УРОКАХ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

В статті розглядаються питання пов'язані зі складностями в опануванні теоретико-літературного матеріалу учнями п'ятих класів. Пропонуються ефективні прийоми роботи з теоретичним матеріалом за допомогою використання слухової та зорової наочності. Ключові поняття: теорія літератури, метафора, зорова наочність, аудіо наочність.

Навчальний предмет "Зарубіжна література" учні починають вивчати у 5 класі. На перших уроках вчитель вводить за програмою такі поняття, як "світова література", "оригінал", "переклад". Таким чином вже з перших уроків учні вивчають передбачений програмою теоретико-літературний матеріал.

Знання теорії літератури сприяє глибшому засвоєнню художніх творів, дає можливість краще відчутти красу художнього слова. Учні усвідомлюють, що завдяки засобам художньої виразності митець створює певні настрої, образи, описи, викликає певні емоції в читачів. Теоретико-літературний матеріал досить складний для сприйняття, особливо для учнів 5-х класів, в яких ще не розвинуто абстрактне мислення. Значно полегшити роботу учнів над теоретичним матеріалом можна за допомогою використання засобів наочності. Доречно і вміло використана наочність забезпечить правильне відображення у свідомості учнів об'єктивного світу, активізує думки учнів, поживить інтерес не лише до вивчення теоретико-літературного матеріалу, а й взагалі до літератури.

Тема "Наочність при вивченні теоретико-літературного матеріалу на уроках зарубіжної літератури" в методиці ще не достатньо розроблена. На сторінках фахових періодичних видань вчені-методисти висловлюють думку про ефективність використання засобів наочності. Певні сторони даної проблеми висвітлювалися в працях В.С. Гречинської, Т.К. Молчанової, А.П. Коржупової, але вони стосуються методики викладання російської та української літератури. Складності, пов'язані з засвоєнням учнями теоретико-літературного матеріалу, є актуальними і для світової літератури, але методичних праць з питання використання наочності при вивченні теорії літератури ще немає.

Про необхідність використання наочних матеріалів при вивченні теорії літератури А.П. Коржупова зазначала, що при вивченні елементів теорії літератури слід використовувати наочність у всіх класах на різних етапах уроків різного типу. Особливо велике значення застосування принципу наочності відмічала А.П. Коржупова у 5-7 класах, коли учні одержують перші теоретичні відомості на основі вивчення текстів художніх творів. Справді, не розвиненість абстрактного мислення в учнів середніх класів ускладнює процес сприйняття теоретичного матеріалу. Тож, щоб зробити сприйняття складного теоретичного матеріалу доступнішим для учнів даного віку, необхідно звертатися до засобів наочності.

Принцип наочності реалізується через різноманітні сприйняття: зорові, слухові, дотикові, рухові, смакові, нюхові. У педагогічній практиці при викладанні літератури найбільш широко використовується зорова та слухова наочність. Отже, спробуємо продемонструвати можливі прийоми роботи зі слуховою та зоровою наочністю при вивченні теоретико-літературного матеріалу.

Одним з теоретичних понять, яке опрацьовують учні у 5 класі, є метафора. Автори програми пропонують "дати поняття про метафору" [1:10] після вивчення віршів англійського поета Персі Біші Шеллі. Ще І.Г. Песталоцці наголошував, що у розвитку абстрактного мислення слід починати зі спостереження за явищами. Отже, при вивченні метафори перш за все слід звернутися до запропонованих програмою віршів Шеллі. Дуже багато яскравих метафор є у вірші "Я брат ваш – земле, океане, вітре!" Тож, після прочитання вірша слід провести з учнями бесіду за запитаннями:

- 1) Чим мати напоїла ліричного героя? (шанобливістю)
Чи можна напоїти шанобливістю?
- 2) Який ранок описує автор? (росистий)
Як ви уявляєте росистий ранок?
- 3) Який полудень? (духмяний)
Що означає духмяний полудень?
Що може бути духмяним?
- 4) Як автор описує хмари? (убрані пишно)
Ви бачили убрані пишно хмари?
Що може бути вбрано пишно?
- 5) Як автор описує тишу опівночі? (дзвінка, врочиста)
Як ви уявляєте дзвінку врочисту тишу?
Що може бути дзвінке, а що врочисте?
- 6) Що робить осінь? (зітхає)
Чи може осінь зітхати?
Хто може зітхати?
- 7) Що автор говорить про зиму? (зима має пречисту ковдру снігову)

- Що означає вислів автора "зими пречиста ковдра снігова"?
- 8) Як автор описує трави та гілля? (сиві трави, голе гілля)
Як ви уявляєте трави сиві та голе гілля?
Кого ми називаємо сивим?
- 9) Що має весна? (жагучий перший подих)
Чи справді весна має подих?
Хто має подих?
- 10) Що робить весна? (дарує всім поцілунки ніжні)
Чи може весна дарувати?
Хто може дарувати поцілунки?

Найкраще засвоюються та запам'ятовуються ті знання які учні набули самостійно. Отже, щоб п'ятикласники самі змогли дати визначення метафорі, та назвати основні характеристики даного тропу, необхідно, щоб учні в своїх зошитах робили записи в логічній послідовності відповідно до евристичної бесіди.

В результаті евристичної бесіди п'ятикласники створюють в своїх зошитах таку зорову наочність:

- мати <u>напоїла</u> простою <u>шанобливістю</u> мене;	- напоїти можна водою, молоком;
- <u>полудень</u> <u>духмянний</u> ;	- духмяною може бути квітка;
- <u>хмари</u> <u>убрані</u> <u>пишно</u> ;	- убрати, прикрасити можна ялинку, дівчину;
- <u>тиш</u> <u>опівночі</u> – <u>дзвінка</u> , <u>врочиста</u> ;	- дзвінком може бути голос, врочистою – подія,
- <u>зітхання</u> <u>осені</u> ;	- зітхати спроможна людина;
- <u>зими</u> <u>пречиста</u> <u>ковдра</u> <u>снігова</u> ;	- зима не може мати ковдру, ковдри мають люди;
- <u>сиві</u> <u>трави</u> ;	- сивими бувають люди;
- <u>весни</u> <u>жагучий</u> <u>перший</u> <u>подих</u> ,
що <u>всім</u> <u>дарує</u> <u>поцілунки</u> <u>ніжні</u> ;	- мають подих і можуть цілувати лише живі істоти;

Зорове сприйняття такого запису дозволить учням зрозуміти, що автор віршу переносить ознаки одного предмету на інший. Саме після того, як учні усвідомлять основну особливість метафори, вчитель може дати визначення даного тропу.

Метафора – це один з основних тропів, суть якого полягає в уподібненні й перейменуванні явищ, у перенесенні ознак одного предмету (явища, дії) на інший на основі подібності [2:156].

Прослухавши й записавши до зошитів визначення метафори й попрацювавши з метафорами з віршу Шеллі, учні вже зможуть самостійно будувати метафори. Позитивні результати у роботі з метафорою дає завдання з використанням зорової наочності. Роботу над цим завданням можна поділити на декілька етапів: підготовчий, етап реалізації, етап аналізу. На підготовчому етапі вчитель 1) записує на дошці метафори, розбивши кожен метафору й записавши одну частину в одну колонку, а іншу – в іншу колонку; 2) пояснює завдання. Учнім потрібно з'єднати слова з двох колонок так, щоб утворилися метафори. На етапі реалізації учні по черзі підходять до дошки й з'єднують слова так, щоб утворилися метафори.

Запис, зроблений вчителем на дошці, може мати такий вигляд.

Прийшов	ліс	
Встало		сонце
Б'є	зорі	
Магнітне	годинник	
Живий		вечір
Горять		поле
Плаче	вежі	
В голові	сонце	
Попливло	вітер	
Повстали	осінь	
Віє	зима	
Подих		вітер

Ефективно вплине на розвиток мовлення учнів завдання: навести приклад речення з використанням метафори, яку кожний учень побудує, з'єднавши слова з двох колонок.

Необхідним етапом роботи з будь-якою вправою є етап аналізу. Саме цей етап забезпечує удосконалення й "відточення" педагогічних та методичних вмінь вчителя. На третьому етапі слід проаналізувати всі позитивні й негативні сторони вправи. Продумати можливі шляхи усунення недоліків.

Після того, як учні навчаються складати метафори з запропонованих слів, доцільно запропонувати їм створити метафори, давши їм лише частину даного тропу. Наприклад, запропонуємо учням дієслова, до яких потрібно придумати такі іменники, які допоможуть створити метафори. Виконання даної вправи розширить словниковий запас учнів, зробить їх мову багатшою, яскравішою, емоційнішою.

Перевірити, наскільки глибоко був засвоєний учнями теоретичний матеріал, вчителю допоможе завдання з використанням слухової наочності. На етапі підготовки до даного завдання вчителю слід переглянути вже ви-

вчені учнями засоби художньої виразності й виписати на картку по декілька прикладів до кожного вивченого тропу. На етапі реалізації вчитель повідомить учням їх завдання, яке полягатиме в прослуховуванні прикладів вчителя й записі лише метафор. До вивчення метафори п'ятикласники вже отримали певні знання про алегорію та епітет. Отже, картка вчителя повинна містити приклади алегорії, епітету та метафори.

Підготовлена вчителем картка може бути такою.

- берези прикрашені сережками;
- золота осінь;
- вона справжня лисиця;
- осені заплакані очі;
- зажурений вечір дримає;
- широкий степ;
- він богом Марсом був;
- красна дівчина;
- вечір крапчастий моркву гризе;
- ведмедем називали всі його;
- й пішла вона битим шляхом долі шукати;
- в його очах зустріла я весну.

Подібне завдання з використанням слухової наочності необхідно виконувати на етапі закріплення та перевірки знань учнів після кожного нового вивченого учнями тропу. За допомогою таких завдань вчитель має змогу не лише перевіряти, наскільки глибоко учні сприйняли новий матеріал, а й активізувати знання, які були отримані учнями раніше.

Системне, поетапне і регулярне використання засобів наочності при опрацюванні теоретико-літературного матеріалу зробить вивчення складного для п'ятикласників теоретичного матеріалу доступнішим і цікавішим та забезпечить глибокі й довготривалі знання.

1. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. Зарубіжна література. 5-11 класи./Під ред. Д. Затонського, К. Шахової, Є.Волошук. - К.: Шкільний світ, 2001.- 78 с.
2. Кузьменко В.І. Словник літературознавчих термінів. – К.: Український письменник, 1997. – 230 с.
3. Коржупова А.П. Наочність на уроках української літератури. - К.: Рад. шк., 1961. – 127 с.

Матеріал надійшов до редакції 20.01.2004 р.

Глебова Ю.А. Приёмы использования наглядности при изучении теоретико-литературного материала в 5 классе на уроках зарубежной литературы.

В статье рассматриваются вопросы, связанные с трудностями в усвоении теоретико-литературного материала учениками 5-х классов. Предлагаются приёмы работы с теоретическим материалом с использованием слуховой и зрительной наглядности. Ключевые слова: теория литературы, метафора, зрительная наглядность, аудио наглядность.

Glebova G.A. Methods of Employing Visual Aids when Teaching Foreign Literature for the 5 th Formers.

The item deals with the issues involving hardships in mastering theoretical and literary matter by the 5 th formers. It suggests methods of handling theoretical matter using audio and visual aids. Key words: the theory of literature, metaphor, visual aids, audio aids.